

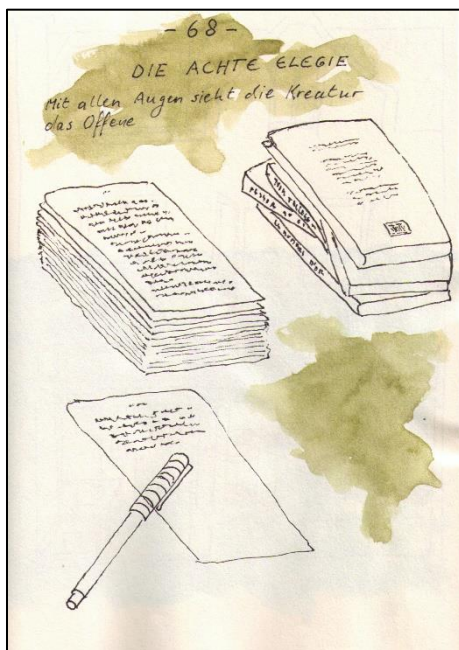
Luister, dit is te gek!

(Uit: Nieuwe Harmonieleer, te verschijnen)

Ik luister naar de eerste prelude van Bachs Wohltemperierte Klavier (BWV 846). Mijn aandacht verschuift van zien naar horen, van buiten naar binnen, van denken naar voelen. Ik stap in een andere wereld, van abstracte en toch vertrouwde vormen. Het is alsof mijn bewustzijn een andere, niet-talige vorm aanneemt, en ik overga op een andere manier van begrijpen, waarin het niet draait om woorden of begrippen, maar om klank, dans, beweging, beelden.

Het is een mooi, elegant stuk, vind ik. Maar als iemand zou vragen: wat vind je er nu zo mooi aan?, sta ik met de mond vol tanden. Ik kan het niet zeggen, het is lastig onder woorden te brengen. Het stuk klinkt simpel, onpretentius, eigenlijk zijn het allemaal gebroken akkoorden, die samen een vlechtwerk van patronen vormen. Ze roepen een sfeer op van rust en transparantie, het stuk heeft als geheel een soort wiskundige logica. Ik herinner me dat ik als achtjarige deze muziek voor het eerst zelf leerde spelen. Het was alsof Bach mij aan de hand nam en voordeed hoe pianospelen in zijn werk gaat: eerst heb je dit akkoord, en dan dat, daarna krijg je deze stap en dan ben je weer terug bij waar je begonnen bent, en zo voort. 'Kijk maar, het gaat vanzelf.' Het stuk lijkt een verhaal te vertellen, maar dan in een taal die niet uit woorden bestaat. Ik voel me erdoor aangesproken op een eigenaardige manier, alsof er iets essentieels wordt uitgedrukt, iets dat ik herken zonder te kunnen uitleggen wat het is.

Zulke dingen kan ik erover zeggen. Maar wat is het precies in de waarneming dat deze voorstellingen oproept? Hoe is het verband tussen verbeelding en ervaring? Waar komt de betoverende kracht van deze muziek precies vandaan? Je zou denken, dat onderzoeken ze in de wetenschap, hoe de muziekbeleving in elkaar zit en hoe die tot stand komt. Maar deze vorm van wetenschap, fenomenologie, is tegenwoordig uit het academisch onderzoek verdwenen. Hij is te subjectief, te literair. Hij past niet in de natuurwetenschappelijke aanpak

en de dominante stroming daarin, neurofysiologie. Ik kon hem nergens in het academische aanbod vinden, toen ik er een tijdlang naar zocht. Het enige dat erop zat, als ik zulke vragen wilde onderzoeken, was er zelf mee aan de slag gaan. Zelf luisteren, zelf nagaan wat er gebeurt, zelf proberen onder woorden te brengen wat zich afspeelt in de ervaring en dat in detail bewust te worden.

Dus speelde ik, of luisterde naar, de stukken uit het Wohltemperierte, vele malen achter elkaar, in een poging er in door te dringen en mijn ervaring in begrippen te vangen. Ik analyseerde hoe elk stuk technisch in elkaar zat en daarna wat het met mij deed: sfeer, beelden, associaties, herinneringen. Vervolgens

probeerde ik voor mezelf de kern van mijn indrukken en gedachten onder woorden te brengen, zoals je doet in een socratisch gesprek: waar gaat het stuk over, wat wordt er uitgedrukt, welke titel zou ik eraan geven, en zo voort (zie mijn boek *Het welgetempered gemoed*).

In dat onderzoek ontdekte ik een paar dingen. Om te beginnen werd het mij steeds duidelijker dat wat ik hoor, en hoe ik dat interpreteer, wordt bepaald door mijn eigen, individuele verbeelding. Wat ik precies waarneem en wat ik als de betekenis van die waarneming beschouw, is niet los te koppelen van mijzelf, mijn ervaring en geschiedenis. Dat ligt natuurlijk voor de hand, achteraf gezien. Filosofie, het zoeken naar inzicht, is uiteindelijk altijd zelfonderzoek, dat is een oud socratisch principe.

Verder ontdekte ik dat Bach zijn muziek nadrukkelijk ook als zelfonderzoek bedoeld heeft. Het ging hem niet alleen om het verkennen van de getemperde stemming, het door alle toonaarden heen kunnen spelen, maar wel degelijk ook om 'de herschepping van het gemoed,' zoals hij het zelf noemde, de oefening om voor alle menselijke stemmingen een passende, welluidende muzikale vorm te bedenken. Hoezeer hij daarin geslaagd is hebben allerlei commentatoren bevestigd. De een zegt dat Het Wohltemperierte Klavier 'een microkosmos van de menselijke ervaring [is], alle emoties komen er in voor.' De ander dat Bachs doel een daadwerkelijke 'vernieuwing van geest en ziel' is. Een derde dat je in de hele cyclus 'een bepaalde geestelijke ontwikkeling [kunt] waarnemen die overeenkomt met die van het leven of de natuur zelf, van jeugd naar ouderdom, van ochtend naar avond, van lente naar herfst.' De muziek van Bach is dus, behalve prachtig, ook een bruikbaar middel om jezelf, je eigen geest te onderzoeken.

Toen dat tot mij doordrong viel er een aantal kwartjes. Je hebt verschillende manieren om naar muziek te luisteren. Je kunt haar horen als louter beweging in klank, 'klinkend bewogen vormen' in de woorden van Hanslick. In dat geval blijf je een buitenstaander bij wat je hoort, een toeschouwer of toehoorder van een abstract spel, waar je je niet aan verbindt. Je kunt muziek ook horen als een verhaal over ideeën en emoties, zoals je die zelf hebt, of zou kunnen hebben, en de ontwikkelingen daarin. Dan dring je verder door in de muziek, je geeft er een persoonlijke betekenis aan, maar zonder je er geheel aan over te geven. Alsof iemand je een herkenbaar verhaal vertelt. Alsof je één been onder de douche steekt om te voelen hoe het water voelt. En je hebt, als derde, muziek die je overspoelt, geheel en al onderdompelt, je zozeer treft dat je er door wordt meegevoerd. Je raakt ervan in de ban: 'Luister, dit is te gek!' In dat geval neemt de muziek je als het ware over en toont je, in de vervoering, iets essentieels over jezelf of de wereld. Schopenhauer beschrijft die ervaring als volgt: 'De componist openbaart het diepste

wezen van de wereld en spreekt de diepste wijsheid uit, in een taal die zijn rede niet kan verstaan.' Alsof de muziek je een nieuwe, ongekende gedaante van jezelf en de wereld laat zien.

Deze drie manieren om muziek te horen lopen parallel aan drie manieren om over jezelf na te denken, en je eigen ervaring weer te geven. Iedereen heeft wel eens een CV geschreven, een curriculum vitae. Dat is een heel dun verhaaltje, een oppervlakkige opsomming die alleen de meest noodzakelijke feiten weergeeft. Je blijft er als het ware buitenstaander van jezelf. Dat lijkt op de eerste manier van luisteren, waarin je van muziek alleen de feitelijke gegevens hoort: de eerste prelude van Bachs Wohltemperierte Klavier staat in C groot, bestaat uit enkel gebroken akkoorden, er zit de volgende akkoordprogressie in, etc. Zo'n beschrijving gaat alleen over de muziek, niet over jou als luisteraar of speler.

Een tweede manier is het CV aankleden tot een verhaal, waarin ook gevoelens en beleving aan bod komen. Dat komt in de muziek overeen met het benoemen van sferen, associaties, beelden, gevoelens, verwachtingen, verrassingen, majeur en mineur, largo of allegro, al die stemmingen en kleuren van het gemoed die in een persoonlijke, subjectieve ontwikkeling een rol spelen.

De derde manier is die van Schopenhauer, een verhaal vertellen dat 'het diepste wezen' van jezelf in woorden weergeeft, 'de diepste wijsheid' over jezelf. Dat is moeilijk, natuurlijk. Welke gebeurtenissen tonen het diepste wezen van je leven? Wat is cruciaal geweest voor je persoonlijke ontwikkeling? En zo'n verhaal maakt je kwetsbaar, jezelf zozeer blootgeven voor de buitenwereld. Toch is dat wat romanschrijvers doen, en dichters, cineasten, tv-makers, biografen. Zij proberen beslissende scènes en plotlijnen helder te krijgen, datgene waar een verhaal in de kern om draait. Het is ook wat je zelf probeert als je met anderen een boek bespreekt, een film analyseert, een tv-programma beoordeelt. Om een verhaal te kunnen vertellen en begrijpen, moet je het wezenlijke scheiden van het bijkomstige, lijn en structuur aanbrengen in de veelheid van elementen.

Het gekke is nu dat, hoe lastig het in de praktijk ook moge zijn zo'n verhaal over jezelf te vertellen, of een onderzoek uit te voeren naar de kern van je leven, muziek doet het voor je, zonder dat je je er erg voor hoeft in te spannen. Je herkent immers jezelf in bepaalde muziek. Het ene stuk doet je niet veel, daar blijf je een buitenstaander bij, je hoort alleen klinkend bewogen vormen. Het andere vertelt je een verhaal over gemoedsbewegingen, houdingen, intenties, innerlijke ontwikkelingen, die je wel herkent en kunt navoelen en waardeert, maar zonder dat je je erin verliest. En dan heb je die derde soort, die je vol in het hart treft, je zozeer aanspreekt dat je er wezenlijke aspecten van jezelf in herkent. Daar identificeer je je mee, zeker als je jong en bevattelijk bent, omdat die muziek je iets

essentieels over jezelf laat zien, iets wat de kern raakt van wie je bent of wilt zijn, en wat te maken heeft met je wezenlijke gedaante.